

Zdzisław Lec

"Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. T. 2, Czasy reformacji protestanckiej, reformy katolickiej i kontrreformacji 1520-1742", Józef Mandziuk, Warszawa 1995 : [recenzja]

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 4/1, 203-205

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

potrafił wspomóc swoimi wykładowcami inne polskie uczelnie. Profesorowie, docenci Wydziału Teologicznego w czasach zaborczych pracowali na Uniwersytecie Lwowskim. Po wyzwoleniu krakowscy adepci nauk teologicznych znaleźli się w pozostałych uniwersytetach, gdzie funkcjonowały fakultety teologiczne, przyczyniając się nieraz, jak to widzimy na przykładzie owocnej działalności ks. Kazimierza Zimmermanna w Wilnie, do ich odbudowy. Na przykładzie Wydziału Teologicznego widać więc wyraźnie ogromną rolę całej Wszechnicy Jagiellońskiej w odrodzeniu wyższego szkolnictwa polskiego po roku 1918.

Zreformowany w r. 1880 Wydział Teologiczny UJ wszedł w okres swego żywego rozwoju. Szczególny jego rozkwit można zaobserwować od pierwszych lat XX w. Na katedrach zasiadało tutaj wówczas wielu znanych światłych uczonych. Autor przybliża nam osiągnięcia naukowe szeregu przedstawicieli krakowskiego Wydziału, takich jak reprezentanci nauk filozoficznych: ks. Marian Ignacy Morawski, ks. Franciszek Gabryl, ks. Stefan Pawlicki, ks. Konstanty Michalski. Głośnych uczonych nie brakowało również na katedrze historii Kościoła, na której obok ks. Władysława Chotkowskiego, ks. Tadeusza Glemmy, zasiadał najwybitniejszy przedstawiciel tej dyscypliny ks. Jan Fijałek. Krakowski Wydział szczyti się również faktem, że z grona jego profesorów wyszedł biskup Józef Pelczar, rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, beatyfikowany niedawno przez Ojca Świętego Jana Pawła II. Warto tutaj dodać, że wychowankiem i docentem krakowskiej teologii był kandydat na ołtarze Sługa Boży arcybiskup Józef Bilczewski.

Tekst omawianej rozprawy uzupełnia zestaw bibliograficzny, indeks osobowo geograficzny, liczne, pieczołowicie zebrane ilustracje, oraz starannie opracowane wykazy i tabele, obejmujące studentów, docentów, doktorów oraz profesorów pełniących obowiązki dziekana i rektora UJ. Przyglądając się tej ostatniej tabeli trzeba może nadmienić, że w okresie galicyjskim przy jednorocznej kadencji rektora przestrzegano jego wyboru kolejno z grona profesorów poszczególnych wydziałów. Niedostatki kadrowe Wydziału Teologicznego powodowały, że czasami bywał on pominięty w tej kolejce. Pełniący obowiązki rektora w r. 1905/06 ks. Stefan Pawlicki był profesorem Wydziału Filozoficznego. W 20-leciu międzywojennym przy znacznym wzroście zespołu dydaktycznego UJ na zwierzchnika uczelni wybrano tylko dwóch reprezentantów nauk teologicznych: ks. Kazimierza Zimmermanna i jednego z najwybitniejszych przedstawicieli Wydziału ks. Konstantego Michalskiego.

Podsumowując powyższe wywody należy stwierdzić, że książka ks. Stanisława Piecha to solidna oparta na wszechstronnej kwerendzie monografia wypełniająca jedną z dotkliwych luk w dziejach krakowskiego Wydziału Teologicznego, wzbogacająca naszą wiedzę o ciekawym a mało znanym okresie w historii tegoż Wydziału. Praca ta, świadcząca o rzetelności i dobrej znajomości warsztatu historycznego przez Autora jest równocześnie ważkim przyczynkiem do historii nauk teologicznych.

Urszula Perkowska

Ks. Józef M a n d z i u k, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku T.2. Czasy reformacji protestanckiej, reformy katolickiej i kontrreformacji 1520 – 1742*. Warszawa 1995, ss. 264, tabl. 11, il. 30.

Wielkość i znaczenie ziemi śląskiej, umiłowanie tej ziemi, dzieje Kościoła na jej terenach, a przede wszystkim zbliżające się szybkimi krokami millenium biskupstwa wrocławskiego zachęciły jednego ze znanych historyków – ks. Józefa M a n d z i u k a – do ukazania syntezy dziejów Kościoła śląskiego. Wyniki swoich prac Autor publikował najpierw w tomie drugim (1520 – 1742), niejako sugerując w ten sposób, iż w przyszłości zamierza przedstawić pozostałe okresy dziejów Kościoła katolickiego na ziemi śląskiej.

Podjęcie tego dzieła jest wydarzeniem bezprecedensowym niezależnie od wcześniejszych opracowań Jana Heynego (*Dokumentierte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau*. T. 1 – 3. Breslau 1860 – 1868), Wincentego Urbana (*Zarys dziejów diecezji wrocławskiej*. Wrocław 1960), Wernera Marschalla (*Geschichte des Bistums Breslau*. Stuttgart 1980) czy równoległe ukazującej się pracy ks. Kazimierza Doli (*Dzieje Kościoła na Śląsku*. Cz. 1. *Sredniowiecze*. Opole 1996). Znając pracowitość i doświadczenie ks. Mandziuka należy sądzić, iż szybko i dobrze upora się z tym pracochłonnym, różnorodnym i trudnym tematem i stworzy pierwszą, całościową syntezę *Historii Kościoła na Śląsku*.

Bibliografia tomu drugiego jest bardzo obszerna. Widać z niej, iż Autor starał się wykorzystać i przedstawić liczne prace związane z omawianymi zagadnieniami. O materiałach na jakich oparto pracę, ks. Mandziuk informuje w poszczególnych rozdziałach. Całościową bibliografię umieścił on na s. 229 – 243, porządkując tematycznie według schematu zawartego w spisie treści.

Ze wstępu można się dowiedzieć m.in. to, iż tom drugi dotyczy panowania habsburskiego na Śląsku i obejmuje cztery zagadnienia: reformację protestancką (1520 – 1574), reformę katolicką (1574 – 1609), kontrreformację (1609 – 1682) i dominację (1682 – 1742) Kościoła katolickiego na ziemi śląskiej. Następnie czytamy, że pod względem terytorialnym Śląsk w XVI – XVIII wieku obejmował całą diecezję wrocławską oraz skrawek diecezji krakowskiej (dekanaty bytomski i pszczyński), ołomunieckiej (księstwo opawskie) i praskiej (hrabstwo kłodzkie). Ponadto w skład diecezji wrocławskiej wchodziło kilka parafii z terenu Łużyc i dekanat ostrzeszowski z diecezji poznańskiej. Ziemi te zamieszkiwali przede wszystkim Polacy i Niemcy, którzy czuli się Ślązakami, a Kościół katolicki i ewangelicki spełniał dla nich szczególną, dziejową rolę.

Rozdział pierwszy (s. 11 – 66) zatytułowany: *Rozłam wyznaniowy w Kościele wrocławskim (1520 – 1574)* został opracowany w dziewięciu punktach. Najpierw zostało ukazane to ideowe i polityczne. Omówiono tutaj przyczyny reformacji na Śląsku, przejście Śląska pod panowanie habsburskie, a także przedstawiono ówczesne moźnowładztwo śląskie. Dalej wiele uwagi poświęcono pierwszym gminom luterskim we Wrocławiu i innych miastach śląskich. Autor zajął się też polityką kościelną króla czeskiego i książąt śląskich. Stwierdził on dalej, iż „nowa wiara” nie potrafiła zachować swoistej jedności, dlatego w jej łonie doszło w konsekwencji do podziałów na: anabaptystów, schwenkfeldystów, braci czeskich i reformowanych. W tej części pracy ks. Mandziuk wypowiedział się też o odniesieniu do reformacji biskupów wrocławskich, kapituły katedralnej i zakonów, zwracając wiele uwagi na ich świadomość problemu i zdolność do przeciwdziałania. Autor zauważył następnie, iż z czasem luterskie gminy wyznaniowe zadomowiły się na dobre na Śląsku, tworząc tam własne struktury kościelne i odrębne zwyczaje religijno – moralne. W tej części pracy zwrócono też uwagę na duże straty Kościoła katolickiego na rzecz ewangelików. Widziało się to szczególnie w zmniejszających się szeregach duchowieństwa, upadku życia zakonnego i instytucji kościelnych, a także w odstepstwie szerzącym się wśród wiernych. Rozdział pierwszy zamykają rozważania na temat ewangelickiego oraz katolickiego szkolnictwa i szpitalnictwa.

W rozdziale drugim (s. 67 – 105), noszącym tytuł: *Katolicka reforma życia kościelnego (1574 – 1608)*, rozważania koncentrują się wokół siedmiu tematów. Najpierw powiedziano o doniosłej roli Soboru Trydenckiego i jego postanowieniach przyjętych przez biskupów wrocławskich. Biskupi ci, aczkolwiek zróżnicowani znacznie co do zaangażowania i gorliwości, wprowadzali postanowienia soboru poprzez organizowanie synodów diecezjalnych, wizytacje kanoniczne i wizytacje „ad limina”. Autor zauważył również to, że w kapitule katedralnej i kapitułach kolegiackich było wielu gorliwych zwolenników katolickiej reformy kościelnej. Nowy kler katolicki miał być wychowywany w duchu gorliwości duszpasterskiej, a nawet pewnego triumfalizmu. Miały temu sprzyjać – nieznanne dotąd w Kościele katolickim

– seminaria duchowne. Ks. Mandziuk przedstawił dalej obszernie tezę, która mówiła, iż do odnowienia życia religijnego na Śląsku w dużej mierze przyczyniły się zakony zarówno męskie, jak i żeńskie. W końcu tej części opracowania powiedział on jeszcze o religijności katolickiej i o dalszych dziejach protestantyzmu.

W jedenastu punktach (s. 107 – 168) Autor przedstawił rozdział trzeci zatytułowany: *Kontrreformacja na Śląsku (1608 – 1682)*. Najpierw ogólnie powiedział tutaj o kontrreformacji w krajach habsburskich. Później przedstawił on świeckich szermierzy kontrreformacji na Śląsku. Mówił też o tragicznych skutkach wojny trzydziestoletniej. Charakteryzował biskupów wrocławskich doby kontrreformacji. Podkreślił, iż Śląsk miał w tym okresie szczęście do bardzo dobrych biskupów sufraganów. Zaakcentował dużą rolę parafialnego kleru diecezjalnego. Zauważył ogromny wkład w rekatoliczację Śląska zakonów zarówno nowo powstałych jak i zreformowanych. Przy czym przy tej okazji najwięcej miejsca poświęcił jezuitom. W tym rozdziale jest jeszcze mowa o redukcji kościołów na Śląsku, śląskiej religijności barokowej, bractwach i stowarzyszeniach religijnych oraz kulturze kościelnej.

Zasadniczą część rozprawy kończy rozdział czwarty: *Dominacja Kościoła katolickiego na Śląsku (1682 – 1742)*. Również i ta część pracy została przedstawiona w jedenastu punktach (s. 169 – 223). Na początku wprowadzono nieco elementów statystycznych, dotyczących przede wszystkim patronatów parafii śląskich w 1 poł. XVIII w. i ilości katolików oraz ewangelików w archidiaconatach diecezji wrocławskiej w 1724 roku. Następnie powiedziano o związku kościelnym Śląska z metropolią gnieźnieńską. Znalazł się tutaj także punkt poświęcony konwencji altranszadzkiej z 1707 roku. Następnie ukazani zostali ordynariusze diecezji i działalność biskupów pomocniczych. Zakony męskie i żeńskie tego okresu zostały przedstawione w dobry, syntetyczny sposób i wieloaspektowo aż w pięciu tablicach. Wiele miejsca poświęcono sztuce baroku (s. 192 – 206). Ukazano również ówczesne szkolnictwo katolickie i jego ukoronowanie w jezuitkiej Akademii Leopoldina. Końcowe punkty rozdziału czwartego dotyczą opieki społecznej Kościoła, świętych i wielkich konwertytów. Ostatni punkt mówi o odnowie protestantyzmu. W tym przypadku Autora zainteresował również pietyzm, który był ruchem pobożnościowym, powstałym w łonie protestantyzmu na przełomie XVIII/XVIII wieku.

Indeks osobowy, indeks nazw geograficznych, spis tablic i streszczenie całości badań (s. 261 – 264) czynią *Historię Kościoła katolickiego na Śląsku* jeszcze bardziej wartościowszą i przystępniejszą. Czytając to dzieło, widzi się ogrom materiału faktograficznego i erudycję Autora. Wdzięczność, podziw i uznanie budzi też ogromna i konsekwentna praca włożona w powstanie tego domu.

Ks. Zdzisław Lec

Magorzata Borkowska, *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII – XVIII wieku*. Warszawa 1996, ss. 376, il. 13.

W XVII i XVIII wieku istniały w Polsce klasztory należące do dwunastu klauzurowych zakonów żeńskich. Niektóre z tych zakonów były u nas od dawna, inne przybyły dopiero wraz z potrydencką odnową Kościoła. Mimo różnic reguły i obediencji (zależności prawnej), wszystkie prowadziły podobny tryb życia, oparty na przestrzeganiu ustaw służących osobistemu i wspólnotowemu rozwojowi miłości Bożej.

Zagadnieniu życia codziennego w klasztorach żeńskich w wiekach XVII–tych i XVIII–tych w Polsce, poświęciła swoją nową publikację s. Małgorzata Borkowska OSB, znana badaczka dziejów klasztorów, nie tylko benedyktyńskich. Pozycja ta